

Оригиналан научни рад

УДК 821.163.41.09-1:398 ; 784.4(497.113)

ГЕМ 76 (2012), 303–330

Данка Вишекруна

СРПСКЕ ПЕСМЕ ПЕВАНЕ У НОВОМ САДУ И ОКОЛИНИ

Посвећено успомени на
др Рудолфа Арчибалда Рајса (1875–1929)

Апстракт: Песме које се овде наводе – њих двадесет и осам – певао је српски народ у Новом Саду и околини почетком 20. века, након Првог светског рата и касније. Забележене су од старијих људи и жена на терену, већином у периоду 1985–1989. Тематски, најстарије песме се односе на српску средњовековну државу, најмлађе опевају ратна и поратна догађања везана за Први светски рат, нпр. страдање српског народа, државу извојевану победом у рату. Дате песме су углавном варијанте већ објављених песама, што им, сматрам, не умањује значај, већ потврђује њихову распрострањеност, тј. креативност и духовно јединство српског народа.

Кључне речи: *песме, Срби, теренско истраживање, Нови Сад, фолклор*

Народна књижевност, у оквиру које је и народна поезија, настала је у народу, где је певана и преношена усмено, с колена на колена.¹ Богатство духа српског народа, изражено песмама, свет је упознао преко Вука Стефановића Караџића (1787–1864). Од тада до сада, бележене су – у новије време и снимане – народне песме, мада не у мери њихове бројности и вредности. Многе су неповратно изгубљене неумитношћу животног краја њихових зналаца.

¹ На питање шта је то народно, а шта није, Петар Васић казивач из Буковца (1927) одговара: „Из народа је изашло све, само што се народ делио на класе – сељаштво и грађанство.“

*

На примеру ових песама, певаних у Новом Саду и околини, Срби се потврђују као песнички народ: „Веселе песме са прела познате су код сваког народа, а особито их много имаде код Срба, тог песничког народа“ (Ердуђељи 1894: 407).² Народа који је те песме *сам певао*³ али их није називао народним. Одредницу (придев) *народни* није давао ничем што је стварао и обичавао те су песме – *песме*, *кућа – кућа*, *ношња – ношња*, *обичаји – обичаји...* Али зато писмени, учени људи из градске средине *придевали* су придев *народни* свему везаном за народни живот и обичаје. Народ је, пак, све што је стварао одређивао према времену настанка, садржају, месту, прилици када пева, обичава... Зато су песме *асталске*, *слепачке*, *сватовци* или *сватовске*, *по(д)скочице*, *бећарци* или *бећарске*, *виноградарске*, *сокачке* или *уличне*, *масне* или *безобразне*, итд. Најстарије од њих су *стародревне*, *из давнина*, *давнашње*, *кадашње – старинске*, *здроаво старинске*, *старе – од бог зна колко година...*

*

Песме које се овде наводе забележила сам у периоду од 1985. до 1989. године, да би 2010. године списак допунила са „Тамо далеко“ и „Књигу пише краљ Србије“. Углавном су их казивали или рођени Новосађани или досељеници у Нови Сад: Анђелија (Поповић) Царевић (1892, Нови Сад), Светозар Бугарски (1892, из Парага, пресељен у Нови Сад 1930), Славка Живковић – Сомборкиња (1890, из Сомбора, удата у Буковац), Анка Поповић (1900, Велика Ремета, живи у Буковцу), Георгије – Ђура Јовановић – Вакин (1902, Нови Сад), Емилија (Ивков) Живојинов (1907, из Чуруга, досељена у Нови Сад), Лазар Стејин (1910, из Каћа), Јован Продановић – Палић (1908, са Клисе – Нови Сад), Маријана (Брзић) Беквалац (1912, из Горњег Ковиља, удата у Каћ), Ана (Незнановић) Пађен (1913, рођена у Лежмиру, живи у Петроварадину), Радојка (Радишић) Михајлов (1916, из Кумана, удата у Нови Бечеј, живи у Новом Саду), Евица Панић (1920, из Буђановаца), Миланка (Ивђић) Коларов (1926, из Бачке Паланке, удата у Футог) и Петар Васић (1927, из Буковца). Они су те песме слушали у детињству и младости, а неке су и сами певали. У њима се опевају историјске личности и догађаји „од кнеза Лазара до Петра Првог Карађођевића“. Наводе се хронолошки,

² Мелхиор Ердуђељи, *Историја Новог Сада*, Нови Сад, 1894. (Ту се аутор дотакао и српских обичаја.)

³ Изрази у италику су забележени током теренских истраживања.

подељене у четири целине (прва, друга, трећа и четврта), а наслови песама дати су накнадно, по првом стиху.

У првој тематској целини су песме које се односе на средњовековну српску државу, у другој су о робовању под Турцима. И једне и друге су певане у Новом Саду до краја 19. века, а у селима и до Другог светског рата! Већина њих је објављена у некој варијанти, чиме се потврђује бит народне поезије – слобода песника у оквиру исте теме, што је једна од одлика и вредности народног усменог стваралаштва. Те песме имају и друге вредности поред неоспорно књижевне. Њихове вредности се, поред осталог, налазе и у њиховој документарности, у потврди генерацијске везаности народа за своју културу и традицију, у опевању личности из српске историје, у опевању места, градова, планина, река, где је српски народ обитавао. Све те личности, догађаји и места су били део прошлости и стварности српског народа, а већина тога је отета геноцидом над Србима у Првом и Другом светском рату, пресељавањем обављеним у заједничкој држави „братства и јединства“, те најпосле убиством исте те државе у рату (1991–1995), који су изазвали они који су туђа добра приграбили као своја.

У датим песмама народ слави и своје великане у борби против освајача, нада се васкрсу сопствене државе, сања о спасу, слободи, свестан да само свој на своме има одбрану за опстанак и бољитак. Кроз те песме изражен је слободарски и мирољубиви дух српског народа, никада освајачког и поробљивачког народа, који иако потчињен и зато ускраћен за лепоту, срећу и спокој, потребу за истим изражава преко оних који у свему томе уживају: Туркиња, лепотица Ђул-Фатима (Ружа, Ружица) је *сунце Босфора!* (Најдражем, најрођенијем детету тепа се *сунце моје*; херцеговачки Срби тепају и *животе мој*.) Гоњен и прогоњен српски народ зна како је бити губитник, те сажалева и оне који се нису показали пријатељима. Јер и њих је *мајка родила!* („Песма о Лајошу Кошуту“, мађарском националисти и противнику српских права у Аустро-Угарској.)

Неке песме као „Кличе вила с Урвине планине“ могу се сматрати пророчким: предвидело се тако највеће страдање Мостара. У „најцивилизованејем од свих векова“ – двадесетом, ратних година од 1992. до 1995, Мостар је физички и духовно уништен: Срби, најстарији његови житељи протерани су, српска саборна црква Свете Тројице, најпре је минирана, потом запаљена и претворена у прах и пепео, тако да од ње и народа којем припада не остане ни трага! (Потом је „на ред дошао“ и Стари мост као симбол старог Мостара!)

Трећа група песама има за тему Србе у служби две империје – аустријске и турске, које су поделиле српску земљу, а поробљене Србе међусобно супротставиле.

У четвртој групи су песме о Буни 1848–1849, када су се мађарски националисти окренули против Аустрије и повели борбу за самосталност, истовремено поричући политичка и национална права Србима и осталим народима, што их је учинило усамљеним и осујетило њихове планове за отцепљење од Аустрије.

Ту су и песме настале после Буне и Балканских ратова (1912–1913), песме о Првом светском рату (1914–1918), и оне о ослобођењу од аустроугарске власти.

Песме о Првом светском рату потресно сведоче о страдању и патњи народа, али славе и српске успехе у борби за право на живот, слободу и – остварено уједињење! Испеване почетком рата и у самом рату, певане су *и за време Краљевине Југославије, кад је народ био слободнији. Док је био под окупацијом, ограничаван је са тим. Није могло док је била Аустрија. И раније ... а нарочито за време Првог светског рата.* Али, *пред крај Првог светског рата – онда се већ могло касти да си Србин, па је тако певано и: „Купи Шваба котлове, да закрпи топове, да кад дође чича Пера да му не замере“.* (Аустроугарска власт је 1917. године спровела одузимање металних предмета: *Однели звона, црквена, па све бакарне теглице... Жандари, упадну у кућу и не питају, већ покупе и оду. А они онда једу, готове у земљаним судовима*).

*

Песма је од српског народа била неодвојива. Певана, слушана, преношена је од једног до другог, из једне средине у другу, у миру и рату, у сеобама – више невољним него вољним – с путницима, трговцима, занатлијама, гостима, сватовима ... као духовни пртљак, чак духовна кућа и – спас! Добијала је и обележје певача, средине, времена... Није сваки певач – преносилац морао (хтео/могао) да је пева и преноси од речи до речи, како је чуо, па се додавало и одузимало. Зато скоро свака песма и тема има више варијанти: *Певали, све некако прерађено, прилагођено. Не као што је било у књигама.* То се односи на добро познате песме *о Краљевићу Марку, Милошу Обилићу ...* које су у „кућном извођењу“ скраћиване, док, кажу, *гуслари нису скраћивали.*

О значају песме за поробљене и обесправљене Србе довољно говори изрека „песма нас је одржала, њојзи хвала“. Песме „о старој слави“ – сопственој држави и владарима, одржале су народни дух да не клоне у беди и срамоти ропства. Петар Васић се сећа: *Стари су зактевали од млади да им певаду старинске песме! Моја мати је причала, чим се деда напије, он заврне рукаве – као спреман је за борбу, неку – па каже: „Ајде, Даро, да ми певаш о Краљевићу Марку и Муси Кесеџији. О тим јунацима...“* (Млади су морали да поштују шта је отац реко. То је било за њи закон. Дарин отац, Перин деда – *Цвета Станков, имао је око шездесет пет кад је преминуо – 1936. или 1937.*)

За (све)моћ песме знала је свака власт, па се зато у неким временима певало и полутајно и тајно. (Због песме се и робијало.) „Народна власт“ после Другог светског рата, када већ није могла забранити народу да пева, могла

је да одреди шта ће да пева. По неписаном правилу, песме о слави српских јунака и оружја из устанака под Турцима и из Првог светског рата није било препоручљиво певати. То је доказ да је *све политика дрмала народом*, закључује Васић и поткрепљује случајем из 1950: *О Мајки Ангелини, 12. август – слава Кр(у)шедолског манастира – скупи се цео Срем около: Крушедолски прњавор, Марадик, Гргетег, Нарадин, Ириг, Рума, Ривица, Буковац, Карловци, Чортановци, Бешка, Инђија. Ту су, око манастира, изван порте, на манастирским ливадама шатре, свирци – Цигани из Србије, Срема. Из Румуније чак дођу. Онда те песме, ратне и поратне, српске. Наручивали су људи и српске песме. Неки су свирци одбијали плашећи се одмазде од полиције. Упорни су захтевали: Ја одговарам. Ви мени свирајте... Петар је заповедио „Ој војводи Синђелићу“. Они свирали и дошо полицај: „Нис имо другу песму?“ – „Нисам. Ја сам Србин. Ођу да ми певају српске песме.“ Ништа. Осврну се и очо. Јел ту је било нас двадесет. Пола пијани. Требало је само варница и да буде бијен. Осетио је он то и удаљио се. („Олакшавајућа“ за Петра је била његова скојевска прошлост од 1942. године – геноцидне године, када су усташе, под надзором Виктора Томића, министра унутрашњих дела Павелићеве Независне државе Хрватске, и Немци, побили скоро две трећине мушког становништва Буковца – и статус борца од фебруара 1943. године (Био је војни курир: Од месни одбора, спроводио је илегалце који су долазили у партизане. Прихват је био на Јабуки, више Бешеновачког прњавора). „Политизације песама“ било је и после Првог светског рата: Песме из турског времена („Тамо горе, граду Цариграду“, „У Стамболу, на Босфору“...) нису баш биле пожељне да се певају. Неки крајеви су тек били ослобођени од Турака.*

*

Певало се у свечаним приликама, за трпезом, асталом, кад је весеље, свечарство, на свечари(ма) односно о крсној слави, кад је гозба, кад су славља: *Божих, Ускрс, Св. Сава – ти већи свеци. Друге се песме нису ни певале него те које опевају она времена – прошла. Певане су и на гозбама после клања свиња – на забијачкама (у планинском Срему), на свињокољима (у равном Срему) тј. на диснотору (како се још чује у Бачкој). И увек после ручка или вечере.*

О крсној слави, пошто се распреди сто и на њему се нађе само печење, колачи, торте и вино (*напослетку се изнесу колачи и вино...*) право је време за песму. По Анђелији Царевић *кад пређе вечера, седи се и пева док не осване – увати три, четри сата. И пет сати... Почне домаћин. Једну песму. Ако не зна, ако није певач, он макар у слокове отпоји свог свеца тропар. После од гостију привате... Куцају се чашама, мушкарци певуше. А кад се заука –*

до краја се и отимају који ће певати. (Сад нема... До десет, једанес сати... Иду на посо. Деца радиду.) (Ивић 1988: 77).⁴ Петар Васић каже: *Већином, певали су сви углас, такорећи. И ко је знао и ко није. Пево је свако од срца. То је било весеље. Замерке ту није било... Кад се мало поднапију – онда се највише пева. Стародревски певамо. Арија, нека, са прекидањем. Певало се развучено – као слепци што су певали. (Подразумева се да се неки стихови и речи понављају, да има припева...)*

Песме о јунацима, бојевима, певали су и слепци – обавезно уз гусле. У ствари, јуначке песме, о страдању српског народа, већином су и певали ти слепи људи. Они су највише опевали српски народ. Од њих су и „примане“, усвајане. То су били старији људи, изнемогли. Слепоћа је или из рата или од детињства, урођена... Многи су ослепили и од трахоме – зараза прешла од неког... Владала, као и тифус. Излечена је после Првог светског рата. Некад је владо и фирцингер – у коси красте. Деца су рађана са тим и ако уђе, дође до очију, ослепи. Слепац из рата, ако није добио пензију, добио је оштету и потврду да може просити и гуслати: на саборима, пред црквама и кад су државни празници: Ускрс, Божић... (Може он гуслати и обичним данима. Само, коме? Јер се ради...)

Слепци су ишли све до Другог светског рата. Одасвуда су долазили – из Црне Горе, Херцеговине... У тој ношњи, којим је народу припадо, њину ношњу... Обично су седели пред портom, пред црквом. Онда су, ту се скупљале младе снаје, девојке... Па и деца. Ко би њи отеро. И онда је пево разне јуначке песме о бојевима, о ратовима, о несрећи која је задесила народ. Он и прогнозира унапред шта ће бити, опомиње народ који се не зближава, не брати, већ се одрођава, како кум кума не поштује... (Тога непоштовања није било овде, већ у Србији. Тамо кум тужи кума. Суде се).

Слепцу – гуслару даду динар, два, пет; неко сланине, неко шунке, пола леба му одсеку. Донесу му и флашу вина. Он има водича са собом. То је обичан дечак, од тринес, четрнес година. И ако заноћи има навек људи који га приме на конак. Или ако остане до три, четири сата после подне, онда оду преко шуме у Гргетешки манастир, који је био јако богат, каже Петар Васић.

⁴ Данка Ивић, Пет старински песама по казивању Баке Гине – Анђелије Царевић из Новог Сада, *Фолклор у Војводини*, св. 2, Нови Сад, 1988.

1. Најстарије песме

Путом иду два млада путника

*Путом иду два млада путника,
путом иду путем беседиду:
Да зна ово царица Милица
да оплете ситну мрежу малу
и да оде на воду Мостару,
да увати рибу мостаркињу,
да поједе риби лево крило,
родила би злаћенога сина.
Да поједе риби десно крило,
родила би злаћену девојку.
Они мисле нико и не слуша,
слушала и царица Милица,
и оплете ситну мрежу малу,
и отиде на воду Мостару
и увати рибу мостаркињу
и поједе риби лево крило.
Она роди злаћенога сина.
И поједе риби десно крило,
она роди злаћену девојку.*

Милинка Коларов, која је песму казивала, на питање да ли је то цела песма, додала је логични закључак о потпуној срећи царице која је остварила као мајка: *Она се шета по белом двору и ужива са мужем.*

Жњела моба код цара Лазара

*Жњела моба код цара Лазара
сто момака, двеста девојака,
и стотину млади удовица.
Кад је било око пола подне⁵
па је моби понестало воде,
нико не сме на бунар по воду.
На бунару арамбаши Груја.
Крај бунара копље ударио,
и за копље коња превезао.*

⁵ Око пола дванес.

Усуди се једина у мајке.
 Узе ведро па по воду оде.
 Кад је дошла једина у мајке,
 она Груји Божју помоћ назва:
 „Божја помоћ, арамбаша Грујо,
 склони копље да налијем воде.“
 Пути Груја, ништа не говори,⁶
 на девојку не окреће главу.
 Опет збори једина у мајке:
 „Склони копље, арамбаша Грујо,
 склони копље да налијем воде.
 Ја сам ћерка Вукашина краља,
 ја сам сеја Краљевића Марка,
 а љуба сам Змај Деспота Вука.“
 Кад то зачу арамбаша Груја,
 скочи јунак на ноге лагане,
 узе ведро и нали јој воде.
 И даде јој од злата јабуку.
 И даде јој многе пратиоце
 да је прате иза горе чарне.
 Кад су дошли на крај горе чарне,
 ал говори лепота девојка:
 „Вратите се лаки пратиоци
 и ево вам од злата јабуку.
 Поздравте ми арамбаша Грују.
 Нисам ћерка Вукашина краља
 нисам сеја Краљевића Марка
 нити љуба Змај Деспота Вука,
 већ девојка да је проси Груја.
 Нек ме проси за њега ћу поћи.
 Вратише се лаки пратиоци
 и казаше арамбаша Груји:
 „Поздравља те лепота девојка.
 Није ћерка Вукашина краља,
 није сеја Краљевића Марка,
 нити љуба Змај деспота Вука
 већ девојка да је просиш Грујо,
 да је просиш за тебе ће поћи.“
 Кад то зачу арамбаша Груја
 удари се руком по колену,

⁶ И ова песма као и претходне је забележена у више варијаната. У једној варијанти коју сам забележила, Груја се обраћа девојци: „Кажу селу ко си и чија си, да ли те племе ко лепота краси?“

*пуче скерлет чоха на колену,
па говори арамбаша Груја:
„Ал сам лепу тицу уловио,
ал јој нисам крила саломио.
И умрећу прежалити нећу.“*

Према Милинки Коларов, казивачици, ово је *асталска песма*: *Кад су свечари, о слави, крсној. Некад домаћин није седе док не прође ... само двори госте.* (А кад изиђе, мало, у кујну, онда седне, једе.)

Синоћ Турчин на Косово пао

*Синоћ Турчин на Косово пао,
синоћ пао, јутрос ферман дао:
„Кнеже Лазо, од Србије главо,
једна земља, а два господара
нас не може подносити раја.
Шиљи мени кључе и араче
и Стевана утојина сина,⁷
па се надај Сунцу и Месецу,
а Стевану никад ни до века.“
А ту дође Милош Обилићу:
„Е мој тасте, српски кнез Лазаре,
и досад су књиге долазиле,
нису, тасте, вако милостиве.“
„Ова књига од проклетог врага.
Синоћ Турчин на Косово пао,
синоћ пао, јутрос ферман дао
да ја шиљем кључе и араче
и Стевана утојина сина.“
„Ја имадем до два побратима:
једно јесте Косанчић Иване,
а друго је Топлица Милане.
Они знају турски говорити,
они турску уводиду војску⁸
да видиду колико је у Турчина војске.“*

⁷ *Утојит* је архаизам који би, могуће, означавао некога ко је чуван, пажен, заштићен, пре него *утајен* у смислу 'усвојен'.

⁸ *Уводиду* је верзија глагола *уходиду* тј. *уходити*.

Евица Панић, казивачица, не сећа се краја песме: *па одоше на поље Косово да уходе...* Она је песму чула од своје маме Вуке (Мусић) Панић која је живела 91. годину и преминула 1971.

2. Сећање на робовање под Турцима

Шта с оно чује у туђој земљи

*Шта с оно чује у туђој земљи:
ил звона звоне, ил петли поје.
Нит звона звоне нит петли поје,
већ сеја брату то поручује:
„Избав ме, брате, из туђе земље.
Не ишту Турци много за мене
три литра злата и три бисера.“
Ал братац сеји отпоручује:
„Не могу, сејо, треба ми злато.
Злато ми треба љуби под грло
кад љубу љубим нека трепеће.
Бисер ми треба коњу у гриву
кад коња јашем нека звекеће.“
Ал сеја брату отпоручује:
„Коња ти, брате, појели вуци,
а љубу, брате, одвели хајдуци.“*

Казивала Милинка Коларов. По Петру Васићу то није *асталска* песма: *То се певушило. Асталска песма треба да буде громогласна, што каже мој деда, запевајте крупно, карловачки.*

Везак везла Роса ропкињица

*Везак везла Роса ропкињица
везак везла у море гледала.
Угледала два врана гаврана:
„Ој, Бога вам, два врана гаврана,
летите ли из горе Инђије?
Јесте л видли моју стару мајку,
је ли мајка браћу поженила,*

*је ли мајка сеје разудала,
је ли моје поарчила даре?⁹
Ал беседе два врана гаврана:¹⁰
„Јесте мајка браћу поженила,
јесте мајка сеје разудала,
нису твоје похарчили даре.
Чека Росу да с робије дође.“
Кад је Роса саслушала речи:
„Поздравте ми моју стару мајку,
неће Роса са робије доћи.“
Веза очи и у море скочи.*

Песму је казивала Марија Беквалац.

Тамо горе граду Цариграду

*Тамо горе граду Цариграду
ди се буле видети не даду,
тамо Турци једно Србче знаду,
што га буле по арему краду,
па га љубе да Турци не знаду.
Једно вече баи кад сунце седа,
пошетала султанија млада,
по ђул-башти ди мирише цвеће,
крај стазице, да с мало прошеће.
Како шеће, плећима све креће,
кафтан шушити, јелече се тресе,
а кроз свилу дојке провиде се.
Зелида је најлепша од була,
она седе крај румена ђула,
не да спаја мирисом и дахом
већ да чека са жељом и страхом,
свога драгог на мекане груди
да га млада до зорице љуби.*

Ова, ауторска песма, по казивачици Анђелији Царевић, *певана је на свечари(ма)*.

⁹ По(х)арчила, разделила.

¹⁰ Верује се да су гаврани, црне птице – злослутнице, које преносе лоше вести. Море симболизује величину, пространство, као и свеобухватност, тајанственост и оностраност. Оно је и размеђе, али и мост између светова – веза два света, далеког и блиског, света који је преко мора, на другој обали, и овог овде света.

У Стамболу, на Босфору

*У Стамболу, на Босфору
има двора два.
За те дворе на Босфору
свако Туре зна.
У једном је млад калифе,
тањи од бора,
а у другом Бул Фатима,
сунце Босфора.
Ишетао млад калифе,
тањи од бора,
гледала га Бул Фатима,
са свог прозора:
„Ој, Бога ти, млад калифе,
имена ти твог,
ко ј' ти даде златне кључе
од харема мог?“
„Дала ми и твоја сеја
и пољупца два,
а до зоре шта је било
ни сам не знам ја.“*

Песму је казивала Милинка Коларов. Песма је била популарна у народу нарочито међу млађима. Етномузиколози је, као и претходну, сматрају „уметничком“. Упитан за ту песму, Петар Васић каже да је из турског доба, да су се такве песме у свим приликама певале, највише међу младима. И он је чуо у Сремским Карловцима за време Краљевине Југославије када је имао десет, једанаест година: *Они (ђаци) седе на степенцима, свирају у гитаре и певају, на одмору, кад имају слободно. Особито кад је летњи дан. (Било је то када је ишо код ујака Јовице Станковића Мучалова, који је био средњи земљорадник. Имао је кућу преко пута Гимназије. Ома у тој улици: узани сокак, код Магистрата, иза адвоката Пауковића. Мучалови су стари Карловчани.)*

Кличе вила с Урвине планине

*Кличе вила с Урвине планине,¹¹
на дозивље мостарска везира.*

¹¹ У песми Урвина планина је митска, висока планина: „Урвина планина је уобичајени назив за митски простор горе“, објашњава проф. др Зоја Карановић. На питање да ли је чуо

*Чу ли мене мостарски везиру,
под Мостаром љута гуја спава.
Ако би се гуја пробудила,
сав би Мостар огњем запалила.*

Песму је казивала Радојка Михајлов.

Лети соко од јеле до јеле

*Лети соко од јеле до јеле,
и он тражи лада нележана,
и он тражи воде непијене,
и он тражи траве некошене.
Гледала га с прозора девојка,
па беседи лепота девојка:
„К мени, к мени мој, соколе бели,
у ме има траве некошене,
у ме има лада нележана,
у ме има воде непијене.
Коса ми је трава некошена,
груды су ми ладак нележани,
чарне очи вода непијена.“
Кад то чула соко тица сива
она неће на високу јелу,
већем доле ди се шатор бели.
Под шатором Делија-девојка
Вино пије и песме попева.
Ту наиће дванаес Турака,
па беседе дванаес Турака:
„Ој Бога ти, лепото девојко,
од кога си песме пресвојила,
од кога си пити научила.“
Проговара Делија-девојка:
„Дворила сам два српска јунака.
Дворила сам Милоша и Марка,
од Марка сам пити научила*

за такву планину, Петар Васић каже: *Урвина планина? Ди је Краљевић Марко умро. Писало у читанкама нашим, за трећи разред. Није се певало. То је писана песма: „Ко год прође Урвином планином / покрај реке студеним бунару / и затекне овде дели Марка / тај нек знаде да је мртав Марко. / Код мене су три товара блага: / један ћу му ћемер алатити / што ће моје тело укопати. / Други ћемер сестрици Јелици. / Трећи ћемер кљастима и слепим / кад слијепи по свијету ходе / нек пјевају и спомињу Марка.“*

*од Милоша песме пресвојила.
 Од њи двоје ево и ово је.“
 Трже сабљу Делија-девојка,
 трже сабљу из свилена паса,
 па посече дванаес Турака.
 Соко гледи па мисли да снови
 а на трави дванес турски глава.*

Сматра се да ова песма, коју је казивао Лазар Стејин, није народна већ понародњена.

Сан уснила Фети-пашиница

*Сан уснила, сан уснила Фети-пашиница,
 како Фети коња јаше, коња Пауна,
 над пашом се барјак вије, крвав подеран,
 иза грања месец сија грубо насмејан.
 Пробуди се, са свилена скочи душека,
 Фети-пашу уплашена себи дочепала:
 „Фети пашо, злато моје, сан сам уснила,
 и у сну сам твоје лице чудно видила.
 Над пашом се барјак вије крвав, подеран
 иза грања месец грије грубо насмејан.
 Сним да сунце обасјало све до Косова,
 Саву, Драву и Мораву и све до мора.
 У сну виде Муратово турбе Косово
 и угледа Грачаницу на сред Косова,
 на небеском плавом своду крст се засија,
 ја угледах слику златну као Србија.
 И видићеш, злато моје, биће истина
 сломиће се ваша крила све због Србина.“*

Казивачица песме Радојка Михајлов, објашњава: *Певало се, Старији су их певали, где било, док се не опију. На селу спевано...*

3. Песме о Србима граничарима

Сеја брата иглицом будила

*Сеја брата иглицом будила:
 „Устај, брате, да превозиш Турке.“
 „Ман се, сејо, не прекидај санка,
 већ облачи братово одјело,
 и навлачи наруквице златне,
 и на главу капу камилавку,
 па ти иди па превози Турке.“
 Све је редом превозила Турке
 напоследку бега Алил-бега.
 Проговара беже Алил-беже:
 „Боже мили, где лепа јунака,
 још да би се тео потурчити
 дао би му по Арада града
 и у граду лепоту девојку.“
 Проговара лепота девојка:
 „Шта ће мени по Арада града
 и у граду лепота девојка
 кад сам сама лепота девојка.“
 Проговара беже Алил-беже:
 „Мол се Богу, лепота девојко,
 што се твоја отиснула шајка,
 од данас би моја љуба била.
 Љуба била и мене љубила.“*

Казивала Радојка Михајлов.

Рањен Лаза у планини лежи

*Рањен Лаза у планини лежи,
 њему глава црној земљи тежи
 он дозива граничаре младе:¹²
 „Граничари, браћо моја мила,
 ја сам овде рањен међу вама
 немојте ме оставити сама.*

¹² Пограничари, стража на граници. Почетком 18. века, граница између Аустрије и Турске се усталила на Сави и Дунаву.

Браћо моја, још док умро нисам
 и док јоште при памети јесам
 донесте ми перо и хартије
 да напишем свом роду житије.“
 Граничари на ноге скочише
 и радосно Лазу послужише.
 Како Лаза оштро перо узе,
 затим поче проливати сузе:
 „Збогом, Фемо мој пролетњи цвете.¹³
 Збогом и ти, мој премили свете.
 Збогом остај, моја стара мајко,
 мене чека мој мили бабајко.
 Залуд сам се клео код олтара¹⁴
 кад ме посла у рат воља цара.
 Удари ме пушка из планине,
 па ме посла у дворе очине
 да потражим свога родитеља
 и вишењег Бога створитеља.
 Боже мили, који мене створи,
 фала теби на твојему дару,
 ти обрадуј моју мајку стару.
 Моја браћа нека буду жива
 твоја воља с њима нек пребива.
 Бео данче, брзо се измичеш,
 вечна кућо, брзо се примичеш.
 Вечна кућо, брзо ми се градиш.
 Мајко моја, о чему се бавиш,
 Да ли видиш данас свога сина
 у даљини од двора очина
 на какав се он пут далек спрема
 никог свога на растанку нема.
 Вечна кућа и отац и мајка,
 ситни црви дечица нејака,
 сеје моје сандучне дашчице,
 осим стрица ситне бројанице,
 а родбина редом покров бели,
 верне љубе змије и гуштери.
 Оне ће ми бити премилице
 љубиће ми моје тамно лице.

¹³ Фемија, Вемија, Фена и од тога Фемин, Фемини.

¹⁴ Венчао се.

*Збогом, Фемо, мој пролетњи цвете,
збогом и ти мој премили свете.*¹⁵

То је *асталска песма* по намени, и уметничка по пореклу, а казивао је Светозар Бугарски.

4. Песме о Буни 1848–1849.

У иљаду и осмој стотини

*У иљаду и осмој стотини
четрдесет и осмој години,
кад настаде година девета,
заваде се Срби и Маџари.
Једни друге бише и побиише,
једни другим мира не дадоше.
Кад се Србин у невољи нађе,
пусти војску испод Београда,
Београда до Мала Стапара,
од Стапара до бијела Сивца,
а од Сивца до камене Куле
а од Куле до Нова Врбаса,
од Врбаса па до Сентомаша.
Гледале и сентомашке фрајле,¹⁶
гледале и па се заплакале:*

*„Боже мили, да лепи јунака
од куда су, од каког су рода?“
Слушао и чобан од оваца,
па овако њима одговара:
„Аој фрајле, јесте л ослепиле
не познате војску по барјаци,
не познате барјак по јабуци.¹⁷
То је војска Книћанин Стефана,
која иде данас на Маџара.“*

¹⁵ У народној песми крај се опева и овако: *Смртна му је чаша наливена чекајући последња времена.*

¹⁶ *Фрајле* су девојке које нису радиле ништа, богаташке ћери.

¹⁷ *На врх барјака – јабука, горе, обична!* Српски народ је обичавао да на барјак, као и на крст дрвени, постави јабуку. (На крст и три, на крајевима крсница, сем оне која се забада у земљу.)

Светозар Бугарски, казивач, тврди да је песма настала у време Буне и да опева те догађаје: *То је било у Буну...*

Ћилим ткала Кошутова нана

*Ћилим ткала Кошутова нана.
Ћилим ткала, ћилим замећала,¹⁸
четир гране,¹⁹ на четири стране.
Једну грану Јелачићу бану,
другу грану Книћанин Стевану,
трећу грану Матејићу бану,
а четврту старом патријару:
„Ево вама шарена ћилимца,
не хватајте Кошута јединца.“*

Ово је народна песма: *То је мени баба причала*, каже Радојка Михајлов, и то је *певано на седељкама*. Јунаци песме су историјске личности које су имале значајну улогу у Мађарској буни (1848–1849): Лајош Кошут (1802–1894) је мађарски националиста који је, иако и сам словенског порекла, био непријатељски расположен према српству и словенству. (*Он је очо странпутицом.*); Јосип Јелачић (1801–1859), бан хрватско-далматинско-славонски, борио се да угуши Буну; Стеван Книћанин (1807–1855), борио се на челу добровољаца из Србије, који су помагали прекосавским Србима у одбрани од великомађарских претензија на власт над словенским територијама у овиру Хабзбуршке монархије; Матејић-бан је вероватно Матија Бан (1818–1903) културни, просветни и политички делатник; стари патријарх је Јосиф Рајачић (1785–1861).

5. Песме настале после Буне и Балканских ратова

У иљаду...

*У иљаду и седмој стотини
седамдесет и седмој години,*

¹⁸ Једна врста ћилима, који се не слаже са брдима него са чешљом.

¹⁹ Грана је шара у облику гране, јер се шири, грана. (Грана, синоним за шару, распрострањен је свуда у Босни и Херцеговини, без обзира на верску припадност бивших југословенских народа.)

Бог милостив на престолу седи
 и у Србе забринуто гледи.
 И он види ди се чудо ствара
 усто народ против патријара.
 Скупио се онај народ славни
 у Сомбору о Видовом дану:
 „Ајте, браћо, једно да чинимо,
 ми у Срему један збор зборимо.“
 Једни опет говоре за Руму,
 други опет ајте у Земуну.
 И тако је на Руми остало,
 сво се српство у Руму сазвало.
 Од народа велика је сума
 да се цела побунила Рума:
 „Анђелићу, што се не покајеш,
 зашто Србе ти у Шокце дајеш.
 Нећеш, нећеш, преврнути лако
 неће Србин да се крсти шаком.
 Неће, неће јес тако ми свеца
 па док траје Сунца и Месеца.“²⁰

Казивачица Анка Поповић је чула песму од оца (Милан Глигоријевић, Крметов), који је био певач.²¹ Песма је, по научној класификацији, ауторска; године нису тачне или што су заборављене или што певачу нису битне или што се не римују. Битан је, дакле, смисао: очување предачке вере, тиме и самобитности. Та осећања су толико моћна да се без милости „обрачунава“ с митрополитом карловачким и патријархом српским Германом Анђелићем (1822–1888). За њега се посумњало да хоће Србе да преведе у католичанство. И казивачица тврди: *Патријарх Анђелић био и хтео да покрсти Србе*. Историјска истина је да је против његовог избора за највишег црквеног великодостојника 1881. године била већина народа. Али чињеница је и да је тај патријарх умирући оставио у аманет своме брату Стевану да сазида гимназију и богословију, два најугледнија здања у Сремским Карловцима!²²

²⁰ Следи: *Анђелићу, кад зора заплави, иди па се дави. Кад зора заруди, убише га људи.*

²¹ Анка каже да јој се отац и маги, обоје из Буковца, нису обрадовали, јер је последње, осмо дете: *шес женски и два мушкарца*. А и маги је већ *четрес две имала кад је родила*. Зато су је купали у ладној води, ујутро је окупали, да умре. Отац је рекао: „Като, дај ту ћупу и корито.“ (И бебу у кориту...)

²² Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија*, 1. књига, А–3, 61.

Србија је некад била мала

*Србија је некад била мала,
 па је Богу на крилу заспала.
 Кад Бог оће Србију да буди,
 он је онда у чело пољуби:
 „Ајд устани, државице мала,
 ти се бројиш велика држава.
 Ајд устани, државице мила,
 добила си што си изгубила.“*

Казивала Милинка Коларов.

Сунце јарко још једанпут сини

*Сунце јарко, још једанпут сини,
 да не паднем у проклетој Дрини.
 Јел у Дрини гроб се не познаје,
 куд погледаш свуд се вода сјаје.
 Дрина вода немила је река,
 она гута и ваља јунаке
 и раставља синове од мајке:
 „Мила сејо, венац ми оплети
 и на Дрину воду га донеси,
 па га пусти нек по Дрини плови,
 нека тражи ди су нам гробови.“*

Казивач Петар Васић сматра да је песма настала пре Првог светског рата и тврди: *То су највише чобани певали. Они су били усамљени. Свирају у фрулу и певају те јуначке песме... Певали су их и недељом, кад се искупе, старији људи који су преживили или су слушали од своји старији.*

6. Песме о Првом светском рату (1914–1918)*Воз полази, машина се креће*

*Воз полази, машина се креће
 збогом, мајко, остаће ти цвеће,
 остаће ти цвеће да увене,*

збогом, мајко, нема више мене.
 Кад кренемо ми пред капетане,
 заплакаће моје мило лане.
 Мора бити тешко и злотвору,
 збогом, Клисо, где си ми Сомбору.
 Ми идемо право до Сомбора,
 од Сомбора до карпатски гора.
 Другарице, ви нам чешће пишите
 док нас овде младе не унишите.
 Кад чујете да нас овде нема,
 свака себи црнину нек спрема.
 Жалите нас макар три месеца,
 сетите се да ми нисмо деца.
 Иако смо некад деца били,
 другарски смо увек се живели.

По казивачу Јовану Продановићу *то се обично певало о свечари, кад се друштво мало развесели, затим кад се свињске даће праве, на прелима...*

Боже мили и недељо света

Боже мили и недељо света,
 тог месеца јула дваес шеста,
 у недељу, баш у пола дана,
 узбуну се сва Јевропа јавна,
 те покупи све велике силе,
 да ударе преко те Русије.
 Ударише, моја браћо, лако,
 ал ће страдаћ млого братац јако.
 Сад се, браћо, трупа трупи диже,
 ка Русији ближе да се стиже.
 Јел Русију сузбијати мора
 то ј наредба Четвртога кора.
 Ту смо, браћо, марширали доста,
 док смо стигли до Новорадонска.
 Ту ћемо се, браћо, таборити,
 за Русију добро приправити.
 Једног јутра, зорица је рано
 леба нисмо јели већ одавно.
 Официр нам од те групе каже:

„А гле, момци, ево нам минаже.“²³
 Али, браћо, и то ћу казати,
 Рус ће нама минаж фасовати.²⁴
 Тад напусти три, четири шрафнеле,²⁵
 па нас туче ко из неба стреле.
 Шрапнел коси а граната туче,
 сваки братац у декунг се вуче.²⁶
 Руска пушка назел ладен стара,
 кугла земљу по декунгу пара.
 Ту смо, браћо, минаж фасовали,
 а и многи главу офирали.²⁷

Светозар Бугарски, песму је научио од деде Љубомира. Светозар је учесник рата, *наруково* је 1913. око Госпојине. (Регрутован и одма добио да рукује, да се јави јединици.) Али, био је *логаш* (Реч лога, лођа, ложница означава скривено, повучено боравиште – *сепаре*.) Логов је пет година. Увече, ја сам лего са живином. Одемо у фронт и из фронта се вратимо одма сутрадан *натраг*. Уватим друм и кући. Једанпут су ме уватили и затворили ме, и ја сам ту ноћ побего из затвора на десет дана пред крај рата! Главно је, каже, да није ни на ког пуцо. (А кад припуца онда који су противници рата, убијања: *Они наши беже по кукурузи, кој ди...*) Светозар о пореклу свог презимена каже: *Бугарске, Чарнојевић и прево из Македоније, с Бугарске границе.*

Галицијо, ти проклето место

*Галицијо, ти проклето место,
 у теби сам био рањен често.
 Ранише ме ти душмани клети,
 ваљда ће и врагови однети.
 Ранише ме, рана ми је љута,
 браћо мила, склоните ме с пута.
 Санитерци, браћо, ископајте раку,
 ко пушка дубоку, ко сабља широку,
 п онда ите, јавте, мојој милој мајци,
 да сам јунак био, да сам погинуо.
 Онда ите, јавте, мојој милој љуби*

²³ *Минаж* 'ручак, храна, оброк'.

²⁴ *Фасовати* 'добити, добавити'.

²⁵ *Шрафнеле* 'топовска муниција'.

²⁶ *Декунг* 'ров'.

²⁷ *Офирали* 'показали'.

*нека се удаје, мене нек не чека.
Онда ите, јавте, мојој милој сеји,
нека црно носи, нека брата жали.*

Емилија, звана Мара, Живојинов, која је песму казивала, открива њеног певача: *Кад сам била швигарчица, брат од ујака који је био солунски борац...*

Тамо далеко, за брда она

*Тамо далеко, за брда она,
ди грокћу пушке, бије се бој,
душманска рука пали и руши,
у огњу пламти село и град.
Сунашце јарко с неба се клони,
неће да гледа тај голем јад.*

Петар Васић је песму чуо од *деде Коцкара*, Јована Коцкаревића из Буковца.²⁸

Ој Србијо, ал си забринута

*Ој Србијо, ал си забринута,
каква тебе тишти рана љута.
Деца су те оставила рано,
оставише и Косово равно.
Нема туге, тако бити мора
па одоше пут пустога мора.
На острву Крфу, ту су стали,
умореној души одмор дали.
Кад с одморе и излече ране
доће опет да Србију бране.*

²⁸ Ово је одломак из песме „Долине тутње“, објављене у *Најновијој народној лири*, 17. издање, Београд: Зелени Венац, 9.

Францускињо, моја лутко бела

*Францускињо, моја лутко бела,
са Солуна борба отпочела.
Францускињо, обуци ми црно,
са Солуна Бугарин нагрно.*

Ту и претходну песму забележила сам 1987. године у Буковцу од Славке Живковић, зване Сомборкиња и Славчица. Она их је научила од мужа Душана Живковића Недељкова (1892–1955) који је био српски добровољац и солунски ратник. (Стари Буковчани се сећају занимљивости везане за Славчицу: Душан је причо да је радила у циркусу, ишла је по жици.)

На Солуну гроб до гроба

*На Солуну гроб до гроба,
тражи мајка сина свога.
Отац плаче, мајка цвили,
отвори се, гробе мили.
И гроб се је отворио,
син је мајки говорио:
„Иди, мајко, дому своме,
не долази гробу моме.
Тежа ми је суза твоја
него црна земља моја.“*

Песму је казивала Радојка Михајлов. Ова песма из Првог светског рата преправљена је, и као таква певана је у Другом светском рату: „На Козари гроб до гроба...“. Српску Козару су затрли, па је страдање Козарчана упоређено с великим жртвама Срба на Солунском фронту. (По Петру Васићу, ова и сличне песме певане су у приликама кад су ишли да посећује те гробове, на Зејтинлик.)

Узо Фрања Поћорека

*Узо Фрања Поћорека, мето га на крило,
па га пита како му је у Србији било:
„Што си тако пребледио у плави чакшира,
да се ниси преплашио од наких вампира?
Нешто страшан задах иде из твојих чакшира.“*

„Опростите, величанство, да их с мене свучем
и молићу чиста веша да се преобучем.“
„Немој, синко, немој сада, сад се веш не мења,
већ ти причај своје цару он нема стрпљења.“
„Кад је тако, величанство, причаћу вам све до зоре беле,
до Ваљева пропале су две армије целе.
А там доле око Саве и око тврђаве,²⁹
тамо ј’ било, драги царе, баи доста прдјаве.
Једва смо ти нашли чамце, чамце и понтоне
и тамо сам напунио моје панталоне.
Је ли чуло, величанство, шта Шаркотић каже,
остале му у Србији капа и багаже.
А сад иде по Земуну гологлав и бос
и још каже да смо Срби разлупали нос.³⁰
Је ли, дедо, ко ће моје чакшире да плати?“³¹
„Ја ћу теби трингел дати па се напи вина,
а чакшире нек ти плати Виљем из Берлина.“
„У дупе те, деда Фрањо, тебе дупе сврби,
а мене си тамо посло да убију Срби.“

Песма је записана 1985. године. Казивао је Георгије Јовановић, Тура Вакин. Песму су још за време рата тајно певали у Новом Саду Срби. Испевана је по узору на познату и омиљену песму Јове Јовановића Змаја „Узо деда свог унука“. Чак је неки тако насловљавају! Иначе, та песма о поразу аустроугарске армаде добијала је нова локална обележја од места до места, па би се могле записати још неке верзије.

Књигу пише краљ Србије

Књигу пише краљ Србије
из те земље Шумадије,
па је шаље чак из Врање
на колена седог Фрање:
„Чујеш мене, Фрањо седи,
у мени се крвца леди
што је моје мораи дати
јел ћемо се љуто клати.
Дићу на те три армије
све јунаке и делије.

²⁹ Београдска тврђава.

³⁰ Срби(ма).

³¹ Почели се кошкати, објашњава казивач.

*Сви су срца Обилића,
а живота Југовића.
Ако дигнем те делије
нећеш стићи до Азије.*³²

Петар Васић је песму чуо од деде Коцкара. То је певано пред свршетак Првог светског рата.

7. Песме о ослобођењу

Прешио Петар Кленку на граници

*Прешио Петар Кленку на граници,³³
па он иде право Раваници.
Кад је Петар Раваници стиго,
цар Лазар се из ћивота диго.
Подиго се из ћивота Лаза,
па унуку своме вако каза:
„Аој, Петре, мој унуче мио,
ала сам се Срба зажелио.
Ево има пет стотина лета,
како Србин овудан не шета.
Србин јесте, али није прави
цар Лазино име он не слави.“*

По казивачици Ани Пађен асталска је песма. И она је певала када је била млада, кад су свечари скупови неки: кад се кољу свиње, кад је друштво. Тада, о Краљевићу Марку и о Милошу ратне, кадашње су певане.

Млади капетане откуда идеш ти

*„Млади капетане, откуда идеш ти?“
„Ја сам српски војник, идем с Косова.“
„Млади капетане, познајеш мужа мог,
Српски је војник био звао се Јован?“*

³² Песма истог назива и веома слична упућена падишаху на Босфору, објављена је у *Најновија народна лира* 17, Београд: Зелени Венац, 10.

³³ Кленак је на Сави код Шапца, са сремске стране.

„Млада лепотице, познајем њега ја,
у мојој чети беше, преда мном паде, млад.“
„Ох, мој Боже благи, шта ћу да радим сад,
шта ћу без њега млада, добар ми беше муж.“
„Млада лепотице, не плачи узаман,
не рони сузе твоје, ја сам твој Јован.
Прости сам војник био, а сад сам капетан.“

Песму је казивала Анђелија Царевић, која напомиње за песму: *Певало се после Првог светског рата.*

* * *

Ради бољег увида у стварање и преношење песама насталих у народу, тј. ван учених кругова, наводи се сведочење Петра Васића да су песме које је певао народ испеване на селу: *Ти сеоски људи, који су певали, било ти старији људи... Нис то били људи учени, школовани, већ полуписмени. Али, били су даровани. Такав је био и деда Коцкар, Јован Коцкаревић, од кога су их Петар и вршњаци највише научили. Када је лепо време, он седи на клупи, пред његовом кућом. Седимо и ми околу, у прабини, а он, тако, полагамо певуши. Стане, повуче дим из луле. Имо је тад доста година, био је стар, сав увено у лицу. Старински дрхтав глас ... а лула је навек у усти(ма). Мало пева, па мало пуши... Није он имо гласа. Он је више шапто. Било је ти дугачки песама... Онда ми зијамо ко тичићи и упијамо. Па се кладимо ко може поновити шта је деда Коцкар казо. Неки полак, неки је запамти целу. Како који...*

Он је волео да буде окружен децом: *Чим устане, он изађе напоље, на улицу и чим изађе виче: „Еј хееј, децоо!“ Седне, а ми онда тркнемо тамо. Онда он: „Да вам деклемујем: Служио сам цара, био сам на војни, све што сам потоку, још нису покојни. Кога болу ноге, тај нека не трчи, а ко има грчеве, тај нека се грчи.“ Затим, на пример, најави: Сад ћемо запевати „Књигу Петра, краља Србије“. Деда Коцкар није имо деце. Само он и баба. Продавали су сода-воду, клакер и синалко. (Имали су содару, пола јутра винограда и ту содару, машину што прави... Вода, киселина, куповала се у флашама, боја црвена или жута, и сахарин уместо шећера...) Премино је 1943. са осамдесет шест година. Ја мислим да је имо више. Он је све измишља. Он каже да му је казла врачара да не иде на више школе, јел ће полудети од силне памети. Био јако паметан. Иако полуписмен човек, целе зиме је чито књиге. (Одатле две наведене песме...) Није био рођени Буковчан: У Нарацину рођен. Мати га, кад се као удовица преудала, довела.*

Danka Višekruna

SERBIAN SONGS SUNG IN NOVI SAD AND SURROUNDINGS

Summary

The listed songs confirm the conclusion of the author of the first history of Novi Sad, Melchior Erdujhelji, about the Serbs as the poetic people. These were written down in Novi Sad and its surroundings some twenty years ago while listening to older men and women. They heard the songs from their elders or sang some themselves. Thematically, the songs are related to the time that preceded the Battle of Kosovo (1389) – the Serbian medieval state of Lazar Hrebeljanović, the prince who was described in songs as a czar (hence „the Czaritza Milica“) because of his Kosovo sacrifice – defense of freedom, country, and religion against the then greatest world power, and the time of slavery to the Turks. There are also the frontier or military songs, songs about the Hungarian Uprising (1848–49), and those made after the Uprising and the Balkan Wars (1912–13). The songs about the First World War and the liberation are the last ones. All the songs, popular or accepted by the people as such, (art songs), reflect the wealth and generosity of the national spirit and its natural right to life, freedom, beauty, and happiness. By exercising this right, the Serbian people do not meddle in someone else’s affairs, but rather acknowledge that same right, from the position of the righteous, of other nations, of „distinguished individuals“: they defend Hungarian politician Lajos Kossuth against the persecution, as he is „the only son of his mother“, they inspiredly sing about beauty of the Turkish young woman, Fatmagul [Fatma-Rose]... as well as they laugh at those who, unsatisfied with their own property (land, wealth), intrude on someone else’s property with unsatiated greed, causing terrible suffering and mass death (Austro-Hungarian Emperor Franz Joseph I and General Potiorek). The listed songs were sung and listened to on holidays such as the Slava [the patron saint’s feast day], Christmas, Easter, days of the church and monastery patron saints, Saint Sava (January 27), etc., as well as on ordinary days because the song was a source of strength and hope for a Serb. Enslaved by the Turks and subordinated to the Austro-Hungarian Monarchy, even in the states he built upon victims of conflicts (the First Yugoslavia and the Second Yugoslavia), he found his solace and refuge in songs: he was strong, with his spirit unbowed even when he was conquered, without his own country and government yet he was not alone, but surrounded by the splendor of his holy sites (churches, monasteries), with his rulers and heroes. This is illustrated by an example from the late 19th century: *My mother told me that as soon as he got drunk, Grandpa rolled up his sleeves – as if readying himself to fight someone – and said: ‘Come on, Dara, sing to me about Prince Marko and Musa Kesedžija.’ (The elderly demanded of the young people to sing the old-fashioned songs!)*